

ARCHIPELAG SKARBÓW®

Program profilaktyki zintegrowanej
dla uczniów szkół podstawowych
i ponadpodstawowych

Oferta dla szkół i gmin

Spis treści

Informacje wstępne	3
Efekty programu wykazane w badaniach ewaluacyjnych	4
Podstawy teoretyczne programu	7
Zakres celów programu	7
Unikalne cechy programu	8
Adresaci programu	9
Trenerzy programu	9
Opis elementów programu w wersji standardowej.....	10
Opis szkolenia kadry pedagogicznej	12
Opis elementów dodatkowych wersji rozszerzonej programu	13
Zasady liczenia kosztów programu.....	14
ZAŁĄCZNIK A	17
ZAŁĄCZNIK B	22

Więcej informacji o programie na stronie: www.program.archipelagskarbow.eu.

Informacje wstępne

Program Archipelag Skarbów® powstał w 2006 roku na bazie programu profilaktyki zintegrowanej „Wyspa Skarbów” rekomendowanego przez CMPPP dla młodzieży gimnazjalnej i ze szkół średnich. Jego głównym autorem jest dr Szymon Grzelak.

Program Archipelag Skarbów® został opracowany zgodnie z założeniami *modelu profilaktyki zintegrowanej* (S. Grzelak, 2009)¹. Stanowi on uzupełnienie i wzmocnienie szkolnego programu profilaktycznego i wychowawczego. Dzięki szerokiemu zakresowi treści i szerokiemu spektrum udowodnionych efektów program pełni rolę czynnika wiążącego i podsumowującego inne elementy programu profilaktycznego szkoły.

Program Archipelag Skarbów® powstał w wyniku złożonej procedury, na którą składały się kolejne edycje modyfikowanych wersji programu poddawanych wieloaspektowej ewaluacji formatywnej (wizytacje ekspertów, badania ankietowe wśród młodzieży, opinie nauczycieli, pedagogów i psychologów szkolnych).

Pierwotną wersję programu opracowano i poddano ewaluacji formatywnej w 2006 roku w ramach projektu **„Profilaktyka zintegrowana jako skuteczna forma przeciwdziałania zachowaniom problemowym i ryzykownym młodzieży”** realizowanego przez Fundację Homo Homini im. K. de Foucauld w oparciu o dotację PARPA i współpracę z samorządem lokalnym Ostródy, Radzymina, Wołomina i Zielonki.

Od roku 2007 program posiada rekomendację Centrum Metodycznego Pomocy Psychologiczno-Pedagogicznej (obecnie Ośrodek Rozwoju Edukacji).

W latach 2007–2008 przeprowadzono wysokiej jakości badania ewaluacyjne programu we współpracy z Ministerstwem Edukacji Narodowej, Centrum Metodycznym Pomocy Psychologiczno-Pedagogicznej, Państwową Agencją Rozwiązywania Problemów Alkoholowych i Krajowym Centrum ds. AIDS, które wykazały jego skuteczność w obszarze profilaktyki przeciwalkoholowej, przeciwnarkotykowej, profilaktyki ryzykownych zachowań seksualnych, a także w zakresie zapobiegania depresji wśród młodzieży.

W roku 2009 program został zgłoszony do pilotażu *Systemu rekomendacji programów profilaktycznych i promocji zdrowia psychicznego* opracowanego przez Krajowe Biuro ds. Przeciwdziałania Narkomanii, Państwową Agencję Rozwiązywania Problemów Alkoholowych, Ośrodek Rozwoju Edukacji i Instytut Psychiatrii i Neurologii. W roku 2010 jako jeden z programów przykładowych został uwzględniony w „Przewodniku metodycznym po programach profilaktyki i promocji zdrowia psychicznego” (Fundacja ETOH), a od roku 2011 jest wpisany do bazy programów rekomendowanych² przez KBPN, PARPA, ORE i IPiN.

---

¹ Grzelak S. (2009). *Profilaktyka ryzykownych zachowań seksualnych młodzieży. Aktualny stan badań na świecie i w Polsce*. Wydanie drugie rozszerzone (478 stron). Kraków: Wydawnictwo Rubikon.

² Rekomendacja ta dotyczy realizacji programu dla młodzieży gimnazjalnej. Informacje dotyczące zastosowania programu w pracy z młodzieżą ze szkół ponadgimnazjalnych są podane w dalszej części oferty.

Merytoryczny nadzór nad programem Archipelag Skarbów® sprawuje Instytut Profilaktyki Zintegrowanej, do którego zadań należy m.in. monitorowanie jakości, aktualizowanie i udoskonalanie programu, prowadzenie szkolenia i superwizji dla trenerów, a także prowadzenie szeroko zakrojonych badań diagnostycznych problemów i pozytywnego potencjału młodzieży zgodnie z założeniami *modelu profilaktyki zintegrowanej* (S. Grzelak, 2009)³.

Instytut Profilaktyki Zintegrowanej jest wyłącznym właścicielem programu Archipelag Skarbów®. Program Archipelag Skarbów® może być realizowany tylko i wyłącznie przez podmioty uprawnione przez Instytut na podstawie udzielonej czasowej licencji.

Efekty programu wykazane w badaniach ewaluacyjnych

Trzyetapowe badania ewaluacyjne nad skutecznością programu Archipelag Skarbów® przeprowadzone w latach 2007–2008 (S. Grzelak, 2009) na grupie 1300 gimnazjalistów wykazały jednoznacznie pozytywny, silny i w wielu obszarach trwałe (badanie po pół roku) wpływ programu na młodzież. W badaniu rygorystycznie przestrzegano ścisłych procedur metodologii ilościowych badań ewaluacyjnych [grupa kontrolna, losowy dobór, procedura *double blind*, trzy etapy badań: a) pretest, b) badanie efektów bezpośrednich miesiąc po zakończeniu programu, c) badanie trwałości efektów sześć miesięcy po zakończeniu programu]. Oto niektóre efekty programu, które okazały się istotne statystycznie dla **młodzieży 14–15-letniej**⁴:

Efekty polegające na bezpośrednim **ograniczeniu zagrożeń lub ograniczeniu roli czynników ryzyka** zostały oznaczone **czerwoną strzałką**, a efekty polegające na **umocnieniu czynników chroniących** zostały oznaczone **strzałką zieloną**.

Efekty w obszarze korzystania z substancji psychoaktywnych:

- ↓ zmniejszenie odsetka osób korzystających z alkoholu,
- ↓ zmniejszenie odsetka osób korzystających z narkotyków,
- ↑ wzrost odsetka chłopców odmawiających picia alkoholu.

Efekty w obszarze zdrowia psychicznego:

- ↓ zmniejszenie odsetka dziewcząt doświadczających myśli samobójczych.

Efekty w obszarze ryzykownych zachowań seksualnych:

- ↓ zmniejszenie odsetka osób podejmujących bieżące współżycie seksualne,
- ↓ zmniejszenie odsetka chłopców celowo oglądających pornografię,

³ Grzelak S. (2009). *Profilaktyka ryzykownych zachowań seksualnych młodzieży. Aktualny stan badań na świecie i w Polsce*. Wydanie drugie rozszerzone (478 stron). Kraków: Wydawnictwo Rubikon.

⁴ W badaniach uczestniczyła młodzież z klas drugich i trzecich gimnazjum.

- ↑ wzrost odsetka młodzieży zamierzającej czekać z rozpoczęciem współżycia do dorosłości,
- ↑ wzrost odsetka młodzieży zamierzającej czekać z rozpoczęciem współżycia do ślubu,
- ↑ zwiększenie odsetka osób posiadających wiedzę o ograniczonej skuteczności metod antykoncepcyjnych w zapobieganiu nieplanowanej ciąży i zakażeniu wirusem HIV (brak wiedzy jest czynnikiem ryzyka wczesnych kontaktów seksualnych),
- ↑ wzrost wiedzy młodzieży o seksualności (różne aspekty).

Efekty ogólnoprofilaktyczne związane z umocnieniem czynników chroniących i osłabianiem czynników ryzyka dotyczących wielu różnych zagrożeń (ORE, 2015):

- ↑ poprawa klimatu w klasie,
- ↓ zmniejszenie stopnia seksualizacji (uprzedmiotowienia) w postawie wobec innych,
- ↑ wzrost odsetka chłopców rozmawiających z rodzicami o sprawach miłości i seksualności.

Efekty związane z budowaniem trwałych relacji i wczesną profilaktyką problemów demograficznych:

- ↑ wzrost odsetka chłopców pragnących mieć większą liczbę dzieci w przyszłości,
- ↑ wzrost odsetka chłopców wierzących w prawdziwą miłość na całe życie,
- ↓ zmniejszenie odsetka dziewcząt doświadczających myśli samobójczych [badania IPZIN (ORE, 2015) pokazują, że doświadczanie myśli samobójczych jest czynnikiem ograniczającym pragnienie posiadania dzieci przez dziewczęta],
- ↑ wzrost przekonania o znaczeniu wspólnoty wartości w wyborze życiowego partnera.

Skala i zakres opisanych efektów czynią obecnie Archipelag Skarbów® najbardziej wszechstronnym spośród skutecznych programów profilaktycznych skierowanych do młodzieży 14-, 15-, 16-letniej. Tak wysoką skuteczność program zawdzięcza wykorzystaniu współczesnej wiedzy o skutecznych strategiach profilaktycznych, metodyce dostosowanej do wrażliwości współczesnej młodzieży, dbałości o wysoką jakość realizacji oraz nieustannym modyfikacjom i udoskonaleniom.

Jeśli chodzi o **młodzież licealną**, wcześniejsze badania ewaluacyjne (Grzelak, 2006)⁵ wykazywały pozytywne efekty pierwotnej wersji programu („Wyspa Skarbów”). W badaniach z lat 2007–2008 z przyczyn organizacyjno-technicznych nie uwzględniono młodzieży z przeciętnych liceów, a jedynie ze **średnich szkół zawodowych**, i to w większości tych gromadzących najtrudniejszą młodzież. Bezpośredni odbiór programu przez trudną młodzież był bardzo pozytywny. Również krótkotrwałe efekty programu (po miesiącu) okazały się bardzo obiecujące. Niestety, w trzecim badaniu, po sześciu miesiącach, niektóre efekty pozytywne wygasły i wystąpił negatywny efekt dotyczący picia alkoholu. Prawdopodobnym wyjaśnieniem tego skutku ubocznego jest kontrast między bardzo silną motywacją do zmiany stylu życia i nadzieją, jaką program rozbudził wśród młodzieży, a brakiem dalszego wsparcia i kontynuacji pracy profilaktycznej. Młodzież z grup ryzyka narażona na silne działanie czynników ryzyka i pozostawiona po programie sama sobie mogła ulec zniechęceniu.

W świetle posiadanych przez nas danych program jest skutecznym narzędziem pracy dla przeciętnej młodzieży licealnej, i to zwłaszcza z klas młodszych (młodzież 15–16-letnia). Jeśli chodzi o klasy starsze oraz o szkoły, w których skomasowana jest młodzież z grup ryzyka, należy indywidualnie zaplanować przebieg realizacji programu. Musi być ona wzbogacona albo o dodatkowe działania profilaktyczne prowadzone przez samą szkołę, albo o dodatkowy mityng z młodzieżą przeprowadzony przez ekipę Archipelagu Skarbów® kilka miesięcy po zakończeniu głównej części programu.

---

⁵ Grzelak S. (2006). *Profilaktyka ryzykownych zachowań seksualnych młodzieży. Aktualny stan badań na świecie i w Polsce*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar.

Podstawy teoretyczne programu

Główną podstawę teoretyczną programu stanowi całościowy **model profilaktyki zintegrowanej** (S. Grzelak, 2009).

W modelu tym wykorzystuje się m.in. następujące teorie i grupy teorii:

Poziom celów:

- filozofia i antropologia personalistyczna,
- teoria rozwoju psychoseksualnego Eriksona;

Poziom metod:

- model systemów dynamicznych Hawkinsa,
- teorie wpływu społecznego,
- wyniki badań nad skutecznymi strategiami w profilaktyce młodzieżowej.

Zakres celów programu

Zgodnie z założeniami *modelu profilaktyki zintegrowanej* program Archipelag Skarbów® został tak opracowany, aby skutecznie zmieniał zachowania i postawy z szeregu obszarów problemowych jednocześnie. Oto zakres oddziaływania programu:

- **profilaktyka uzależnień:**
  - ograniczenie korzystania z alkoholu i narkotyków przez młodzież (ukazanie destrukcyjnego wpływu korzystania ze środków psychoaktywnych na proces zawiązywania znajomości, budowania przyjaźni i rozwój miłości; program nie stawia sobie za cel abstynencji od alkoholu przez całe życie, pokazuje jednak kluczowe znaczenie unikania alkoholu i narkotyków w okresie dojrzewania, gdy sięganie po te substancje uniemożliwia uczenie się umiejętności radzenia sobie z samym sobą, własnymi trudnymi emocjami i światem relacji społecznych);
- **profilaktyka przemocy:**
  - ograniczenie natężenia przemocy rówieśniczej w formie fizycznej i słownej, a także przemocy o podtekście seksualnym,
  - wzrost szacunku chłopców do dziewcząt i dziewcząt do samych siebie,
  - ukazanie zachowań agresywnych jako niedojrzałego sposobu radzenia sobie z emocjami;
- **wychowanie ku miłości i odpowiedzialności za swoją seksualność:**
  - wzbudzenie motywacji do pracy nad własnym rozwojem w sferze budowania dojrzałych więzi,
  - ukazanie postaw i działań, które zwiększą szanse przeżycia prawdziwej, wiernej i trwałej miłości,
  - podważenie obecnych w popkulturze silnie szkodliwych mitów na temat miłości i seksualności,

- przeciwdziałanie skutkom seksualizacji dziewcząt, w tym zjawisku samouprzedmiotowania (APA 2007⁶);
- ◆ **profilaktyka ciąży nastolatków i profilaktyka HIV/AIDS:**
  - zmotywowanie młodzieży do utrzymania postawy wstrzemięźliwości seksualnej lub powrotu do tej postawy (jeśli chodzi o młodzież po inicjacji),
  - poszerzenie wiedzy młodzieży na temat zakażeń przenoszonych drogą płciową i skutecznych metod zapobiegania im;
- **cele ogólnoprofilaktyczne:**
  - ukazanie znaczenia asertywności i trening zachowań asertywnych,
  - wzmacnianie czynników chroniących w profilaktyce (więź z rodzicami, nauczycielami, identyfikacja z własnym systemem wartości – religijnym lub świeckim).

Unikalne cechy programu

Jedną z najbardziej unikalnych cech programu Archipeląg Skarbów® jest wykorzystanie w pracy z młodzieżą aktualnych wyników badań naukowych prowadzonych regularnie przez zespół dr. Szymona Grzelaka na dużych próbach młodzieży 14-, 15-, 16-letniej. Dzięki temu trenerzy programu mogą wpływać na przekonania normatywne młodych ludzi, co jest uważane za jedną z najskuteczniejszych strategii w profilaktyce młodzieżowej (Hansen 1992).

W programie Archipeląg Skarbów® wszystkie elementy związane z przekazywaniem wiedzy są przygotowane w postaci atrakcyjnych, udźwiękowionych prezentacji multimedialnych. W bardzo znaczący sposób zwiększa to atrakcyjność programu i odbiór jego treści przez młodzież.

Program Archipeląg Skarbów® jest stale udoskonalany i uzupełniany o nowe elementy wzmacniające przekaz profilaktyczny (np. wywiady z młodzieżą i znanymi ludźmi, ulepszenia graficzne i dźwiękowe).

W programie Archipeląg Skarbów® ważną rolę odgrywają dwa zadania podejmowane przez młodzież i wykonywane w przerwie między mityngami. Jedno z zadań dotyczy konkretnej próby ćwiczenia umiejętności zdrowego radzenia sobie z charakterystycznymi dla okresu dojrzewania, silnymi impulsami uczuciowymi z trzech obszarów: seksualności, zakochania oraz złości i gniewu. Drugie zadanie jest związane z przygotowaniem artystycznego wkładu w Festiwal twórczości Archipelagu Skarbów®, który odbywa się w trakcie drugiego mityngu. Zakres festiwalowych tematów o wymowie profilaktycznej jest z góry określony. Podjęcie tych zadań przez młodzież nawiązuje do jednej

---

⁶ Zurbriggen, E.L. i in. (2007). Report of the APA Task Force on the Sexualization of Girls. Washington, D.C.: Amerykańskie Towarzystwo Psychologiczne, marzec 2007.

z najskuteczniejszych strategii profilaktycznych, polegających na motywowaniu do podejmowania zaangażowania i minidecyzji o charakterze prozdrowotnym.

Integralną częścią programu Archipelag Skarbów® są scenariusze zajęć dla wychowawców oraz nauczyciela WDŻ przekazywane kadrze po zakończeniu programu dla młodzieży. Materiały te umożliwiają nauczycielom kontynuację pracy profilaktycznej w oparciu o przekaz programu Archipelag Skarbów®. Podjęcie tej pracy jest to bardzo istotne dla utrwalenia efektów programu dla młodzieży z konkretnej szkoły.

Adresaci programu

Adresatami programu są:

- duże grupy młodzieży (60–200 osób) z klas VIII szkół podstawowych oraz klas I–II szkół ponadpodstawowych (wielkość grupy uczestników jest indywidualnie uzgadniana w zależności od parametrów sali i nagłośnienia),
- rodzice uczniów,
- kadra pedagogiczna szkoły, w szczególności wychowawcy i nauczyciele młodzieży uczestniczącej w programie Archipelag Skarbów®.

Trenerzy programu

Program prowadzony jest przez kilkuosobowy zespół certyfikowanych trenerów posiadających uprawnienia wydane przez Instytut Profilaktyki Zintegrowanej.

Realizację programu mogą dodatkowo wspomagać trenerzy w trakcie procesu szkoleniowego oraz wolontariusze, młodzież i dorośli zaproszeni przez zespół trenerów w celu podzielenia się z młodzieżą osobistym doświadczeniem prezentującym świadomy wybór zdrowego stylu życia.

Wszyscy trenerzy programu Archipelag Skarbów® ukończyli 220–250-godzinne szkolenie specjalistyczne, obejmujące wiedzę teoretyczną oraz intensywną praktykę pod nadzorem instruktora, zakończone egzaminem teoretycznym i praktycznym. Proces szkoleniowy trenerów jest realizowany w systemie ciągłym, polegającym na doskonaleniu warsztatu i wdrażaniu modyfikacji i zmian opracowanych przez Instytut. Trenerzy pracują pod stałą superwizją.

Opis elementów programu w wersji standardowej

Program dla młodzieży obejmuje 8–9 godzin lekcyjnych w układzie dwóch mityngów. W trakcie każdego mityngu przewidziane są dwie przerwy. Mityngi mogą być realizowane dzień po dniu lub w kilkudniowym odstępie (nie dłuższym niż dwa tygodnie). Metody aktywizujące wykorzystane w programie dostosowane są do dynamiki pracy z dużą grupą. W trakcie każdej części programu prowadzone są ćwiczenia aktywizujące. Ich uczestnicy otrzymują od trenerów nagrody za zaangażowanie podczas zajęć.

W trakcie pierwszego mityngu przedstawiane są elementy wiedzy o miłości w kontekście zadań rozwojowych wieku dojrzewania. Trenerzy skupiają się na obrazowym przedstawieniu pięknych, ale czasem groźnych sił, które budzą się we wnętrzu dojrzewającego człowieka. Pokazują pozytywne aspekty budzących się z nową siłą impulsów seksualnych oraz emocjonalno-uczuciowych związanych z zakochaniem, a także złością i gniewem. Przedstawiają także groźne aspekty tych żywiołów, wskazując konkretne sposoby nauki oswojania tych sił i kierowania nimi. W sposób jasny pokazane jest, że oswojanie wewnętrznych sił jest możliwe tylko wtedy, gdy żyje się na trzeźwo. Korzystanie w wieku nastoletnim z alkoholu lub narkotyków powoduje zahamowanie rozwoju umiejętności radzenia sobie z emocjami oraz nabywania umiejętności społecznych.

W trakcie drugiego mityngu bliżej omawiane są zagadnienia związane ze współżyciem seksualnym. Wyraźnie ukazane są zarówno piękno seksualnej bliskości, jak i szeroki wachlarz konsekwencji wczesnych kontaktów seksualnych – od bezpośrednich konsekwencji emocjonalnych poprzez konsekwencje związane z budowaniem przyszłych związków aż po konsekwencje zdrowotne. Kierowana jest do młodzieży wyraźna zachęta do wstrzeźliwości od współżycia seksualnego i kontaktów genitalnych. Osobną troską objęte są osoby, które w wyniku cudzego przymusu, lub też własnych decyzji, podjęły już kontakty seksualne.

W sposób bardzo wyraźny przedstawiona jest wiedza na temat niekorzystnego wpływu środków psychoaktywnych na zawieranie znajomości i budowanie relacji. Ukazana jest siła presji rówieśniczej i sposoby asertywnego radzenia sobie z nią. Trenerzy podejmują problem zachowań agresywnych i uprzedmiotawiających – szczególnie w relacjach między chłopcami i dziewczętami.

Na końcu programu odbywa się Festiwal twórczości Archipelagu Skarbów®, który podsumowuje i umacnia treści całego programu. Istotą tego elementu jest to, że młodzież w nim uczestnicząca formułuje przekaz profilaktyczny do swoich rówieśników.

W różnych momentach programu prezentowane są wybrane wyniki badań nad postawami młodzieży. Wybór wyników opiera się na kryterium profilaktycznej przydatności przekazania ich młodzieży uczestniczącej w programie. W większości są to wyniki, które

pokazują dojrzałość i rozsądek młodych ludzi. W ten sposób spełniona zostaje zasada, że trwałe efekty oddziaływań uzyskać można tylko poprzez pracę na pozytywach.

Najważniejsze treści programu ilustrowane są zrównoważonymi doświadczeniami zdrowego stylu życia trenerów lub specjalnie przygotowanych wolontariuszy.

Spotkanie dla rodziców trwa 1–1,5 godziny lekcyjnej. Może się ono odbywać zarówno przed mityngami dla młodzieży, jak po nich. Z praktycznego punktu widzenia najlepiej jednak, jeśli spotkanie jest prowadzone tego samego dnia, w którym odbywają się pierwszy mityng dla młodzieży i szkolna wywiadówka.

W trakcie spotkania prezentowany jest zakres celów programu Archipelag Skarbów®. Prowadzący omawia wyniki badań nad młodzieżą, podpowiada, jak skutecznie włączać przekaz profilaktyczny do codziennej pracy wychowawczej w rodzinie. Szczególny akcent położony jest na umiejętności dobrej komunikacji, które są niezbędne w wychowaniu nastolatka. W trakcie spotkania rodzice dowiadują się, w jaki sposób rozmawiać z dorastającymi dziećmi o ich osobistych sprawach, w tym zagadnieniach miłości i seksualności.

Spotkanie z rodzicami ma formę wykładu urozmaiconego prezentacją multimedialną oraz dialogiem z uczestnikami. Uczestnicy otrzymują ulotki profilaktyczne dla rodziców pt. „Przewodnik po dżungli kontaktów z nastolatkiem”, które zawierają skrót wskazówek dotyczących wychowania omawianych w trakcie spotkania.

Wykład dla rady pedagogicznej trwa około dwóch godzin lekcyjnych (możliwe jest również zamówienie dłuższego szkolenia). Jest on prowadzony w oparciu o prezentację multimedialną oraz dialog z uczestnikami.

W trakcie szkolenia w wersji podstawowej prezentowane są cele programu Archipelag Skarbów® oraz wyniki badań nad młodzieżą wraz ze wskazówkami dotyczącymi szkolnej pracy profilaktycznej. Omawiane są również wybrane strategie skutecznej profilaktyki młodzieżowej. Dzięki szkoleniu rada pedagogiczna dowiaduje się, w jaki sposób może dostosować szkolny program wychowawczy i profilaktyczny do mentalności obecnego młodego pokolenia.

W trakcie wykładu wszyscy nauczyciele otrzymują pakiet materiałów profilaktycznych, a wychowawcy klas biorących udział w programie otrzymują dodatkowo zestaw dwóch scenariuszy zajęć dla klas do realizacji po programie Archipelag Skarbów®. Ponadto nauczyciel WDŻ otrzymuje scenariusze zajęć na trzy godziny lekcyjne. Wszystkie materiały mają na celu ułatwienie kadrze pedagogicznej kontynuacji pracy profilaktycznej w oparciu o treści programu Archipelag Skarbów®.

Jeśli program jest realizowany w szkole po raz pierwszy, głównym celem szkolenia są dekonstrukcja niektórych mitów współczesnej profilaktyki oraz uwrażliwienie nauczycieli na wnioski płynące z badań ewaluacyjnych nad skutecznymi programami.

Jeśli program jest realizowany po raz kolejny, możliwe są dwa warianty. Trenerzy mogą przeprowadzić wykład dla rady pedagogicznej z nowymi, poszerzonymi elementami wiedzy. Prezentowana jest wtedy większa liczba praktycznych wskazówek dotyczących tego, w jaki sposób wychowawcy i nauczyciele mogą się przyczynić do tworzenia optymalnej atmosfery dla skutecznego realizowania zadań wychowawczych i profilaktycznych z zakresu, którego dotyczy program Archipelag Skarbów®. Możliwa jest również rezygnacja z tego elementu programu.

Opis szkolenia kadry pedagogicznej

Realizacja programu Archipelag Skarbów® ma dla kadry pedagogicznej wymiar szkoleniowy w obszarze prowadzenia skutecznych działań profilaktycznych dla młodzieży. Szkolenie to nie ogranicza się do przekazania wiedzy teoretycznej w trakcie wykładu dla rady pedagogicznej. Dla osoby odpowiedzialnej z ramienia szkoły oraz nauczycieli uczestniczących w całym programie wraz z młodzieżą ma ono również wymiar praktyczny i obejmuje znacznie więcej godzin.

Opis szkolenia praktycznego dla wychowawców klas

Udział wychowawców klas (lub innych nauczycieli) w całym programie Archipelag Skarbów® dla młodzieży jest formą intensywnego, 8–9-godzinnego szkolenia praktycznego z zakresu profilaktyki młodzieżowej.

Obecność wychowawców/ nauczycieli w trakcie programu nie ogranicza się do wspierania trenerów w dyscyplinowaniu młodzieży. Jest to także okazja do obserwowania sposobu pracy trenerów oraz do obserwowania zaangażowania i reakcji poszczególnych uczniów. Udział w szkoleniu teoretycznym ułatwia wychowawcom wykorzystanie tych obserwacji w codziennej pracy z młodzieżą. Ponadto obserwowanie pracy trenerów pozwala zobaczyć praktyczne sposoby zastosowania wiedzy o skutecznych strategiach profilaktycznych, która została przekazana na szkoleniu teoretycznym.

Opis szkolenia praktycznego dla osoby odpowiedzialnej z ramienia szkoły

Osoba odpowiedzialna z ramienia szkoły pozostaje w ścisłym kontakcie z ekipą trenerów programu od etapu umawiania realizacji aż po sporządzenie sprawozdania (około czterech dodatkowych godzin pracy).

Rozbudowane procedury związane z dobrym przygotowaniem i przeprowadzeniem programu są nieodłącznie związane z wysoką jakością działań profilaktycznych i mają wpływ

na siłę efektów programu dla młodzieży. Współpraca lidera ekipy trenerów z osobą odpowiedzialną z ramienia szkoły w realizacji działań opartych na tych procedurach ma wymiar szkoleniowy, ponieważ uwrażliwia na liczne uwarunkowania skuteczności działań profilaktycznych. Doświadczenie to może być wykorzystywane przy realizacji i ocenie innych działań profilaktycznych prowadzonych w szkole.

Osoba odpowiedzialna z ramienia szkoły, która uczestniczy w pracach związanych z organizacją programu (cztery godziny), w szkoleniu teoretycznym dla kadry pedagogicznej (dwie godziny) i całym programie dla młodzieży (osiem godzin), odbywa szkolenie w zakresie profilaktyki młodzieżowej w wymiarze czternastu godzin.

Osoby uczestniczące w opisanym powyżej szkoleniu praktycznym mogą otrzymać stosowne zaświadczenia.

Opis elementów dodatkowych wersji rozszerzonej programu

Założeniem wersji rozszerzonej jest lepsze wykorzystanie potencjału nauczycieli, rodziców i samych uczniów. Program Archipelag Skarbów® jest silnym impulsem pozytywnie poruszającym młodzież i całe środowisko szkolne.

Wersja rozszerzona programu obejmuje zestaw materiałów pozwalających rozwinąć w szkole Wolontariat Archipelagu Skarbów®. Zestaw składa się z:

- opisu proponowanej struktury organizacyjno-formalnej wolontariatu,
- scenariusza pierwszych dwóch spotkań dla wolontariuszy,
- prezentacji multimedialnej wyświetlanej podczas pierwszego spotkania,
- plakatu reklamującego Wolontariat Archipelagu Skarbów®,
- zestawu piętnastu T-shirtów (trzy różne wzory) z hasłami i symbolami nawiązującymi do treści programu.

Realizacja wersji rozszerzonej wymaga niedługiego szkolenia dla rady pedagogicznej, którego celem jest udzielenie instrukcji, jak korzystać z poszczególnych materiałów i konspektów.

Realizacja wersji rozszerzonej nie jest obowiązkowa. Szkoła ma wybór między wersją standardową a rozszerzoną.

Zasady liczenia kosztów programu

Program Archipelag Skarbów® jest złożonym oddziaływaniem profilaktycznym kierowanym do młodzieży, rodziców i kadry pedagogicznej. Ponadto, umożliwia on kontynuowanie pracy profilaktycznej przez nauczycieli oraz pozostawanie młodzieży w wirtualnym kontakcie z ekipą programu oraz jego treściami.

W ostatniej dekadzie coraz silniej poruszane jest (zwłaszcza w profilaktyce amerykańskiej) zagadnienie cost-effectiveness. Zgodnie z tym podejściem ocena kosztów programu wynikać powinna nie tylko z przeliczenia ilości osobogodzin uczestnictwa młodzieży w programie, ale z porównania EFEKTÓW programu z jego kosztami.

Proporcja kosztów do efektów programu, jaką legitymuje się program Archipelag Skarbów®, jest wysoka. Oceniając to, należy wziąć pod uwagę, że program jest intensywnym, wieloelementowym oddziaływaniem, które jest skuteczne w zakresie zmiany szeregu postaw i zachowań z różnych obszarów profilaktyki i którym można objąć dużą grupę młodzieży naraz. Wysoka jakość wiąże się z dużymi nakładami w trakcie realizacji (wieloosobowy zespół, nagrody dla młodzieży, poradnictwo e-mailowe po programie, strona na portalu społecznościowym), ale przede wszystkim na zapleczu (nieustanne wprowadzanie do programu ulepszeń, aktualizowanie wyników badań naukowych, opracowywanie nowych gadżetów, wywiadów ze znanymi ludźmi, prowadzenie superwizji i spotkań szkoleniowych dla trenerów itp.).

Koszty realizacji programu w wersji standardowej obejmują:

- przygotowanie merytoryczne i organizacyjne zespołu przed każdym mityngiem oraz omówienie jego przebiegu po zakończeniu każdego spotkania dla młodzieży,
- koszt prowadzenia zajęć dla młodzieży (zespół 3–5 os. × 8–9 godz.),
- zakup i przygotowanie niezbędnych materiałów i akcesoriów,
- zakup nagród dla uczestników scenek i zabaw profilaktycznych,
- koszt materiałów profilaktycznych rozdawanych młodzieży,
- przeprowadzenie wśród młodzieży dwóch ankietek ewaluacyjnych – w trakcie i na zakończenie realizacji oraz obliczenie ich wyników,
- bezterminowe konsultacje internetowe dla młodzieży proszącej o pomoc po programie,
- koszt przygotowania i przeprowadzenia zajęć dla rodziców i nauczycieli (3–4 godziny),
- koszt ulotek profilaktycznych dla rodziców uczestniczących w zebraniu rodziców pt. „Przewodnik po dżungli kontaktów z nastolatkiem”,
- koszt materiałów profilaktycznych rozdawanych nauczycielom w trakcie rady pedagogicznej,
- koszt zestawu dwóch scenariuszy dla wychowawców klas biorących udział w programie Archipelag Skarbów®,
- koszt zestawu trzech scenariuszy dla nauczyciela WDŻ klas biorących udział w programie Archipelag Skarbów®,
- koszt opracowania sprawozdania z realizacji wraz z przekazaniem wersji papierowej szkole i podmiotowi finansującemu program,
- prowadzenie specjalnej strony internetowej dla młodzieży, na której umieszczana jest m.in. twórczość profilaktyczna z Festiwalu Archipelagu Skarbów® z różnych realizacji programu: www.archipelagskarbow.eu
- prowadzenie strony na portalu społecznościowym Facebook, na której poruszane są tematy związane ze zdrowym stylem życia, zamieszczana jest twórczość młodzieży oraz przeprowadzane są konkursy z nagrodami dotyczące zagadnień profilaktycznych:
www.facebook.com/Program.Archipelag.Skarbow
- ustawiczną aktualizację treści programu.

Dodatkowe propozycje materiałów, które szkoła/gmina może zakupić:

- książka naukowa dr. S. Grzelaka *Profilaktyka ryzykownych zachowań seksualnych młodzieży. Aktualny stan badań na świecie i w Polsce* (wyd. drugie rozszerzone, Wydawnictwo Rubikon, Kraków 2009);
- seria powieści Agnieszki Grzelak z gatunku fantastyki romantycznej: *Herbata szczęścia, Córka Szklarki, Ścieżki Awenidów, Tajemnice Skyle, Szkoła LaOry* (Prószyński Media, Warszawa 2008–2012) – jest to literatura bezpieczna dla młodzieży, a jej przekaz jest kompatybilny z przekazem programu Archipelag Skarbów®. Warto rozważyć posiadanie tych pozycji w szkolnej bibliotece.

Przekrojowe badania diagnostyczne zachowań ryzykownych i problemowych młodzieży [Uwaga! Szersza informacja na temat diagnozy znajduje się w osobnym dokumencie.]

- W założeniu badania diagnostyczne prowadzone są na próbie obejmującej te klasy, w których planowana jest w najbliższym czasie realizacja programu Archipelag Skarbów®. Dzięki temu nie ma obawy, że zadawanie osobistych pytań o zachowania problemowe spowoduje niepożądane skutki uboczne. Szkoła powinna otrzymać wyniki diagnozy w okresie maksymalnie do dwóch miesięcy od dnia przeprowadzenia badań. Istnieje możliwość przygotowania i przedstawienia wyników diagnozy w formie szkoleniowej prezentacji multimedialnej dla rady pedagogicznej.

Na cenę końcową programu mają wpływ wielkość grupy uczestników, wybór szkoły między wersją podstawową a rozszerzoną programu oraz koszty noclegów, wyżywienia, dojazdu trenerów i transportu sprzętu.

Prezes Zarządu
Instytutu Profilaktyki Zintegrowanej
dr Szymon Grzelak

ZAŁĄCZNIK A

Warunki realizacji programu Archipelag Skarbów® dla szkoły

- ◆ **Optymalna godzina rozpoczęcia mityngów dla młodzieży** to druga godzina lekcyjna (czyli około 9:00). Rozpoczynanie tak intensywnego programu o późniejszych godzinach sprawia, że z powodu zmęczenia nie korzysta z jego treści ta młodzież, której jest on najbardziej potrzebny (młodzież z grup ryzyka, osoby z ADHD itp.).
- ◆ Sala, w której będzie realizowany program, musi być dostępna dla trenerów i **przygotowana przez szkołę** około godziny wcześniej pierwszego dnia i czterdziestu minut drugiego dnia. Jest to ważne ze względu na ilość sprzętu, pomocy dydaktycznych i rekwizytów, które zespół trenerów prowadzących program musi przygotować do realizacji zajęć.
- ◆ Prosimy, aby w czasie programu młodzieży towarzyszyli **nauczyciele**. Ważne, aby siedzieli przy swoich klasach. Zachęcamy, aby młodzieży towarzyszyli **wychowawcy**, ponieważ daje im to możliwość wykorzystania treści programu w dalszej pracy wychowawczej oraz otrzymania zaświadczenia o odbyciu szkolenia z zakresu profilaktyki młodzieżowej.
- ◆ **Przerwy** w programie wypadają w innych godzinach niż szkolne dzwonki i trwają około dziesięciu minut (jeden blok programu trwa około godziny zegarowej – każdego dnia odbywają się trzy bloki zajęć).
- ◆ Program prowadzony jest w odpowiednio **zaciemnionej sali** lub auli – jest to bardzo ważny element, mający kluczowe znaczenie dla jakości realizowanych zajęć ze względu na wykorzystywane multimedia. Prosimy o bardzo poważne potraktowanie tego punktu przygotowań do realizacji zajęć w Państwa szkole.
- ◆ Każdego dnia warsztaty trwają około 3,5 godziny zegarowej, bardzo ważne jest więc, aby młodzież mogła wygodnie siedzieć podczas zajęć. Krzesła z **oparciami** najlepiej ustawić kinowo rzędami z przejściem przez środek sali i pod ścianami, aby można było dotrzeć w każde miejsce z mikrofonem.
- ◆ Na drugim mityngu młodzieży potrzebne będą **długopisy**, więc uczniowie mogą przyjść z plecakami lub samymi długopisami.
- ◆ Na sali konieczne są (w zależności od wyposażenia ekipy trenerów):
  - dwa **mikrofony** bezprzewodowe (+ zapasowa bateria) lub mikrofony z bardzo długim przewodem,
  - **nagłośnienie**,
  - **rzutnik** multimedialny,
  - duży **ekran**,
  - **flipchart** z papierem do pisania i markerem lub tablica do pisania z kredą,

- **stolik** lub ławka szkolna przykryta nieprzezroczystym **materiałem** sięgającym ze wszystkich stron całkowicie do ziemi (potrzebna na główne rekwizyty programu),
- **podium** sportowe lub krzesła, które można wykorzystać do tego celu,
- kilka **stolików** lub ławek szkolnych do zaplecza technicznego programu.

Szczegółowe ustalenia dotyczące sprzętu, który ma zapewnić szkoła, są dokonywane po podjęciu decyzji o realizacji programu Archipelag Skarbów® w konkretnej placówce.

- ◆ Ze względu na bardzo intensywny charakter pracy trenerów prosimy, o ile jest to możliwe, o zapewnienie możliwości skorzystania z kawy/herbaty i wody mineralnej.
- ◆ Pomiędzy mityngiem dla młodzieży, radą pedagogiczną i spotkaniem dla rodziców konieczne są odpowiednie przerwy (po warsztatach dla młodzieży nie mniej niż 60 minut, między radą a rodzicami nie mniej niż 15–30 minut – w praktyce oznacza to, że szkolenie rady pedagogicznej można rozpocząć około 15:00, a spotkanie z rodzicami około 17:00).
- ◆ Najwygodniej jest, jeśli wszystkie spotkania odbywają się w tej samej sali. Nie wymaga to przenoszenia sprzętu do prezentacji, nagłośnienia itp.

Informacje dotyczące uczestników

- ◆ Zachęcamy, aby uczniowie po programie nie mieli już lekcji. Udział w warsztatach jest wymagający oraz mocno angażujący, dla niektórych ze względu na treści może być mocno poruszający. Jeśli jednak nie ma takiej możliwości, prosimy, aby na pozostałych lekcjach nie były realizowane sprawdziany i odpytywania na ocenę.

Współpraca z nauczycielami

- ◆ Obecność nauczycieli jest niezbędna, także w czasie przerw w mityngach. Nauczyciele poszczególnych klas są odpowiedzialni za obecność uczniów na zajęciach do końca trwania programu (szczególnie potrzebne jest dopilnowanie punktualności i pełnej frekwencji po powrocie z przerw). Przydatne jest także zapowiedziane sprawdzenie list obecności poszczególnych klas po zakończeniu warsztatów. Trenerzy programu starają się panować nad grupą młodzieży. Wiadomo jednak z praktyki, że skuteczność programu w istotnej części zależy od dobrej współpracy z nauczycielami i ich pomocy w sprawnym przyprowadzeniu młodzieży na zajęcia, jak również sprawnym przywołaniu uczniów do sali po przerwie w programie. Wszyscy nauczyciele uczący klasy powinni przebywać w sali z młodzieżą i siedzieć w miejscach „strategicznych” – przy swoich klasach, co umożliwi dyskretną pomoc dyscyplinarną, o ile będzie potrzebna.
- ◆ Pierwszego dnia prowadzący zachęcają młodzież do udziału w Festiwalu twórczości Archipelagu Skarbów®, który odbywa się drugiego dnia zajęć. Ochotnicy mogą przygotować różne prace, np. wiersze, piosenki, plakaty, obrazy, tłumaczenia tekstów o treściach wzmacniających profilaktyczny przekaz programu itp., i zaprezentować je

w trakcie Festiwalu. Zakres tematyczny twórczości oraz propozycje form artystycznych trenerzy podają całej grupie młodzieży na koniec pierwszego mityngu. Zainteresowane osoby mogą dodatkowo otrzymać ulotki z tymi informacjami. Prosimy by nauczyciele przedmiotowi wspierali pracę trenerów i zachęcali uczniów do udziału w Festiwalu twórczości. Prosimy, by osoby, które włożą wysiłek, przygotowują twórczość na Festiwal i ich praca zostanie zakwalifikowana do zaprezentowania, otrzymały piątkę z przedmiotu, którego dotyczy praca. Ważne, aby oceniać bardziej zaangażowanie niż tylko jakość pracy, chociaż oczywiście do nauczyciela należy decyzja, czy będzie to ocena z aktywności czy merytoryczna. Z punktu widzenia profilaktyki warto docenić zaangażowanie zwłaszcza uczniów problemowych.

Dziękujemy za chęć współpracy i wspólny wysiłek włożony w przygotowanie przedsięwzięcia, jakim jest realizacja programu Archipeląg Skarbów® w Państwa szkole.

Zespół trenerów
programu Archipeląg Skarbów®

Poniżej znajdują się tabele podsumowujące ustalenia organizacyjne pomiędzy trenerami a szkołą w zakresie przygotowania technicznego oraz zaangażowania kadry pedagogicznej w przeprowadzenie programu. Poniższe tabele stanowią podstawę do przygotowania jednego z elementów sprawozdania merytorycznego z realizacji programu Archipeląg Skarbów® w Państwa placówce.

Tabela 1. Podsumowanie ustaleń przedrealizacyjnych ze szkołą

Tabela 1	Wystarczające		Niewystarczające do realizacji programu z odpowiednią jakością
	ułatwiający realizację i kontakt z młodzieżą	umożliwiający pracę, lecz istotnie ograniczający siłę efektów programu	
Wielkość sali odpowiednia dla liczby uczniów			
Zaciemnienie sali			
Krzeseła z oparciem dla uczniów			
Wielkość ekranu			
Rzutnik			
Nagłośnienie			
Mikrofony bezprzewodowe			
Inne sprzęty: podium, flipchart, ławki i stoliki itp.			
Pomoc techniczna pracownika szkoły			
Dostęp do sali i sprzętu z odpowiednim wyprzedzeniem			
Godzina rozpoczęcia programu (optymalnie od drugiej godziny lekcyjnej, nie później niż od trzeciej)			

Zgodnie z obowiązującym porządkiem prawnym **nadzór nad młodzieżą w trakcie realizacji programu spoczywa na nauczycielach wyznaczonych przez dyrekcję.** Odpowiedzialność ta obejmuje zapewnienie bezpieczeństwa młodzieży w trakcie zajęć z trenerami i w trakcie przerw oraz nadzór nad obecnością/frekwencją młodzieży na wszystkich częściach obu mityngów odbywających się w ramach programu.

Tabela 2. Warunki prawne

Tabela 2	Całkowicie spełnione	Niecałkowicie spełnione
Obecność nauczycieli w trakcie realizacji (program i przerwy) jako prawnych opiekunów młodzieży		
Nadzór szkoły nad obecnością/frekwencją młodzieży w trakcie całego programu		

Tabela 3. Współpraca z kadrą pedagogiczną

Tabela 3	Wystarczające		Niewystarczające do realizacji programu z odpowiednią jakością
	ułatwiający realizację i kontakt z młodzieżą	umożliwiający pracę, lecz istotnie ograniczający siłę efektów programu	
Sprawny kontakt przed realizacją z osobą odpowiedzialną z ramienia szkoły			
Wypełnienie ankiety przedrealizacyjnej dotyczącej młodzieży			
Obecność i pomoc osoby odpowiedzialnej z ramienia szkoły w trakcie programu			
Forma obecności nauczycieli			
a) stała obecność wychowawców			
b) stała obecność innych nauczycieli			
c) zmienna obecność nauczycieli wg planu lekcji			
Pomoc nauczycieli w dyscyplinowaniu młodzieży w trakcie programu			
Pomoc nauczycieli w punktualnym rozpoczynaniu zajęć po przerwach			

ZAŁĄCZNIK B

Ankieta dla pedagoga przed realizacją programu

W celu przygotowania realizacji i możliwie jak najlepszego zadbania o wszystkich uczestników programu prosimy szkołę o przygotowanie anonimowej ankiety w oparciu o posiadaną wiedzę oraz pełną dobrowolność.

Poniższe pytania w formie osobnej ankiety są wysyłane do szkoły bezpośrednio przed realizacją programu drogą mailową i w ten sam sposób wypełniona ankieta jest odsyłana do trenerów.

1. Czy w programie wezmą udział klasy integracyjne? Jeśli tak, proszę podać rodzaje niepełnosprawności uczniów.
2. Czy w programie wezmą udział dzieci z domu dziecka?
3. Czy w ostatnim czasie zdarzyły się szczególne przypadki przemocy w szkole lub poza szkołą dotyczące uczniów lub ich najbliższych (ciężkie pobicie/ próba gwałtu/ gwałt)? Jeśli istnieje taka wiedza, proszę krótko opisać sytuację.
4. Czy wśród uczniów zdarzyły się próby samobójcze?
5. Czy któryś z uczniów jest w trakcie terapii uzależnień?
6. Czy któryś z uczniów znajduje się w szczególnie trudnej sytuacji życiowej?
7. Czy w bieżącym roku szkolnym były prowadzone inne programy profilaktyczne? Jeśli tak, jakie?
8. Czy w szkole działa wolontariat? Jaki? Co uczniowie robią, jak wielu spośród uczestników programu jest w ten wolontariat zaangażowanych?
9. Czy w grupie objętej programem będą osoby mające jakieś szczególne pasje (trenujące jakiś sport, mające pasję artystyczną, ćwiczące się w jakimś rzemiośle itp.)? Czy są wśród nich osoby lub grupy (np. drużyna sportowa), które mają szczególne osiągnięcia? Jakie?
10. Z jakiego środowiska pochodzą uczniowie (bezrobocie wśród rodziców, młodzież miejska lub wiejska, przewaga rodziców o poglądach konserwatywnych, katolickich lub liberalnych obyczajowo)?
11. Czy w szkole uczą się dzieci osób znanych na skalę ogólnopolską, obecnych w mediach, pełniących funkcje publiczne? (Ponieważ o takich osobach mówi się w mediach – czasem w kontekście sensacji – trenerzy muszą o nich wiedzieć, żeby uniknąć sytuacji raniących dzieci takiej osoby).
12. Czy w programie będą brali udział uczniowie, którzy już uczestniczyli w realizacji Archipelagu Skarbów®?
13. Czy wydarzyło się w szkole coś szczególnego, co nie zostało ujęte w ww. punktach, a mogłoby mieć wpływ na odbiór programu przez młodzież?